

9.10.1941

(התחלת הנאום - רשמה שרה זית)

משה שרתוק

- - - - שאלת חסלום המסים הישרוביים, - כל אלה היו לגמרי אחרים, אילו היו לנו כלים ממלכתיים. אל ניפול בעיני א עצמנו שהרבה דברים אצלנו אינם כה בסדר כמו אצל אומות אחרות. מי יודע איך היתה ההתנדבות של העם האנגלי לשלם מסים אלמלי ידע כל אנגלי, שאם לא ישלם מסים מרצון - אז ישלם אותם מאונס; מי יודע איך היתה ההתנדבות של האומה האנגלית לצבא אלמלי ידעה שאם לא תתנדב מרצון - שתיכפה להתנדבות... אבל זאת לא נחמה בשבילנו. כי אנחנו לא נשיג את הכלים האלה על נקלה, על רגל אחת. הרבה נסבול, נעמול וניאבק עד שנשיג אותם. אבל אנחנו את הדבר הזה מוכרחים לעשות, באשר עתידנו תלוי בו, קיומנו תלוי בו. עלינו לעשותו באותם הכלים שיש לנו (ויש לנו כלים לכך), אם כל המוסדות יתנו את ידם לכך.

אמצעי-לחץ להביא אנשים לגיוס לא רק שלא מיוותרים או לא כשרים, הם מחויבי המציאות. לא יתכן שמשתמט מחובה לאומית יהיה דינו לגבי עבודה, לגבי כל הנחה בארץ שיהיה עמו של מי שבנו מלא את החובה הלאומית; או מי שמתוך מצב גופני מסוים או מלוי חובה אחרת פטור מזה. לא יתכן שויון כזה! זהו לא שויון. זהו סילוף השוויון.

גם כאן, לגבי אמצעי-הלחץ, התנאי הראשון הוא יחס הצבור, יחס הישוב, יחס הנוער. לחץ כשלעצמו - אינו מספיק. באשר כל השאלה היא אם יכול משתמט מחובה לשאת את ראשו ברמה בתוך הצבור או לא. אם הוא ידע שהוא לא יכול לשאת את ראשו ברמה, אם הוא ידע שמנת חלקו יהיה אי-כבוד - הוא יכנע. היצר הרע שבקרבו - יכנע. היצר הטוב שבקרבו, שישנו בלב כל אחד ואחד, ינצח. כמו שניצח היצר הטוב את היצר הרע, אשר גם הוא היה וישנו בתוך המתנדב, כך גם ינצח היצר הטוב את היצר הרע בלב המשתמט-מים היום.

והצבור נחבע לעשות את אותו הדבר, אשר עליו דברו כבר היו"ר וראש עיריית ת"א: לקחת על עצמו את עול העזרה. משפחות החיילים זכאיות לתמיכה מלאה מהשלטון הצבאי. אולם, תמיכת השלטון הצבאי איננה מספיקה. כאן לא היתה עדיין הכרה בקיומו של ישוב יהודי. היא נקבעה לפי המידות הזרות לחיינו. וכיום תמיכה שניתנת על ידי השלטון הצבאי מספיקה בקושי ובהרבה מקרים איננה מספיקה לגמרי לקיים את המינימום החרבותי הדרוש למשפחה יהודית בארץ. התביעה הזאת נמשכת. בעצם הימים האלה נכנסנו לשלב חדש של מו"מ בענין זה, ולא פסה התקווה: אולי נשיג איזו הקלה בענין זה. אבל, גם אם נשיג - ספק אם יהיה הדבר מספיק. אבל לעת עתה לא השגנו ויש לעמוד בפרץ.

על אותו הרקע האפור, הקשה של חיים יהודיים, שאנחנו נתונים בתוכם.

אנחנו רק בדרך להיות אומה ככל אומות העולם. עצם העובדה, שאנחנו עומדים במבחן כזה כיום - זהו מעמד של זכות גדולה בשבילנו. עברו הרבה דורות, דורות ארוכים מאד, שלא הוצעו בהם למבחן כזה, ולא נתבענו לעמוד במבחן. כיום אנחנו עומדים במבחן הזה, אבל כגודל הזכות כן חומר החובה. אנחנו עם בתנאים מיוחדים. לא זכינו עדיין להכרה מלאה מצד אומות העולם, - כלום משום זה נשלול מרצון את הכרתנו או? אם לא ניתנת לנו האפשרות שאנחנו זכאים לה - כלום משום זה נשחרר את עצמנו מן החובה? אנו מצוים לעשות את הדבר, אשר כל עם מצווה לעשותו, אשר כל עם זכאי לעשותו בתנאים המיוחדים שלנו. רק מתוך עשייה נשנה את התנאים האלה. בחיבוק ידיים לא נשנה אותם.

יש לישוב היהודי הזה בלן חצי מיליון, הגרעין היחידי של כוח מצובט שיש לעם היהודי המפורז והמטוסה בכל העולם, - יש עליו אחריות כלפי העם העברי. היעמוד באחריות הזאת? אבל ישנה לא רק אחריות - ישנה גם אפשרות של גילוי כוח. דבר המטיל את האחריות הוא הדבר הקובע את אפשרות הפעולה: זוהי הווייתו של הישוב כקבוץ מלוכד ומאורגן, המושרש בארץ מולדתו, בן החצי מיליון נפש. הווייה זו איש לא יוכל לשלול. וחפקידנו הוא להבליט אותה, למצות ממנה את מלוא הכוח שנוכל למצות - הצבאי, הסדיני, ובראש וראשונה הכוח המוסרי. הנעמוד באחריות הזאת? הננצל את האפשרות הזאת? אלו הן השאלות. מוסדות הישוב, המוסד העליון של התנועה הציונית, נתנו את התשובה כאשר קראו את בני הישוב לגיוס. אבל לא רק הם נתנו את התשובה ותשובתם לא נשארה על גבי הנייר בלבד - עשרת אלפים איש בחורים מישראל, בני הישוב, נתנו את התשובה הזאת בפועל, הם כבר קידשו את שם ישראל, הם יצרו בשבילנו אוירה שאנחנו יכולים לנשום אותה, אחרת היינו נהנקים פתוך ההתרוצצות, בתוך הסתירות הפנימיות כין התביעה הגדולה לבין אפס המעשה. איך נתלכדה הרבבה הראשונה? לא רק בנו היה תלוי להעמיד אותה במערכת. דרוש היה שהיא תהיה נחוצה לאחרים כדי שתקום. ואכן, קם הדבר ויהי:

היא היתה נחוצה, כי רק תחת עקת ההכרח קופנתה התביעה לישוב היהודי לתת מתנדבים. העובדה הזאת על תהא קלה בעינינו ואל תהא מזולזולת בעינינו. להיפך, בעובדה זו הכרת כוחנו על ידי אחרים. לא הגענו עוד למעמד של עם בעל השפעה מדינית ומוסרית גדולה בעולם, אשר עצם בריתו הוא דבר מועיל, דבר נחוץ. אבל הגענו לעובדה של כוח בארץ זו, למקור לא אכזב של כוח אנושי נאמן ויעיל, ואלינו פונים בכל שעה של צורך במתגייסים, בחיילים, לצרכי המלחמה במזרח התיכון טלו - צרכים אשר אי-אפשר לספקם על ידי הבאת אנשים מעבר לימים. זוהי ההזדמנות שניתנה לנו להבליט את ישותנו, להבלטה בכמות, להבלטה באיכות, להציב את הישוב היהודי על גבי המפה המדינית והצבאית לא רק של ארץ-ישראל ושל סביבות ארץ-ישראל; במידה שהעולם כולו מקשיב כעת לכל ידיעה מחזית הקרב באשר היא שם - אולי גם על מפת העולם כולו.

זכותנו אנו משטשט, מישותנו מתעלמים, את שמנו אינם נושאים על השפתיים - מי ילחם נגד זה אם לא אנחנו? ואיך נלחמים נגד זה אם לא בפעולה? אם לא על ידי יצירת עובדות חיות של מציאות, אשר טוכרחה להבקיץ דרך כל היסורים, כל החרמות, כל הנידויים שגוזרים עלינו, אשר טוכרחה להתבלט, להתייבב נגד כל עין רואה? רק זוהי הדרך.

איך התחיל הגיוס? בתחילה אמרו לנו: תנו חפצים, זהו הדבר הדרוש. והיתה פרשה של התרוצצויות, אמרנו לא לתת אנשים לתפקיד שני במדרגה ביחידות מעורבות על מנת שילכו לצרפת. קשה היה הדבר. היו כאלה שהלכו, גם אותם ליותר ברכתנו. אבל נשתנו המסיבות: המזרח התיכון הפך זירת קרב, הושגה האפשרות של יחידות יהודיות, האויב עמד בשערי מצרים, נשק לא היה, ביצורים היו דרושים, אתים ומעודרים הפכו לכלי מלחמה - אמרנו: ניתן אנשים, ונתנו. נתנו פלוגה אחרי פלוגה. מטובי בני הישוב הלכו לפלוגות האלה, עברו דרך כור המדבר המערבי, נכחנו כמבחן האש ביון ועל אי כרתים, למעלה מאלף מהם נפלו בשבי; ובין אלה שחזרו באניות ובין אלה שדרכו בדרך יסורים קשה - נמלטו אמתנות שבופים, קפצו מרכבות בשעה שהובילו אותם מיון לגרמניה וחזרו אלינו לאחר טלטולים בים וביבשה - שוב יצאו למחנות, חזרו לפלוגותיהם וממשיכים בעבודה, ופלוגה, אשר

מחציתה אבדה שבשבי ומחציתה השניה ראתה את כל אימת המלחמה בכרתים, לאחר שהושלמה - יצאה שוב בים והיא כיום מבצרת את קפריסין והיא כיום טוענת ופורקת ציוד מלחמה המובא לשם.

בא שלב שני: נוצר משבר בחיל-התעופה, נשלחו אנשים לאנגליה על מנת להחליפם באחרים, ועד שחזרו קפצה איטליה לתוך המלחמה, הים התיכון נסגר, הצי האיטלקי, האוירי והימי, החל להתקיף, היה צורך באנשים. אל מי פנו ? אל המקור היחידי של נאמנות ושל יכולת - אל הישוב העברי. 1500 איש הלכו לחיל-התעופה. הם עדיין פזורים ברחבי המצרים, במדבר המערבי, כאריתריאה ובפינות אחרות. הם לא זכו להצטרף ליחידה יהודית, אבל הם מצויים בכל מחנה ומחנה כיהודים ארצישראליים; ובהם תלוי הדבר - בקושר פעולתם, בדריכותם לשירות - להרים או להוריד את שמנו. אבל הם לא הורידו את שמנו - הם זכו להכרה, הם כבשו לנו את ההכרה הזאת.

צצו צרכים חדשים, הצורך בפלוגות הובלה, ושוב פנו אלינו. אמרו: תנו נהגים, יותר ויותר קשה היה לספק נהגים. אמרו: תנו טירונים, אנחנו נאמן אותם לנהגים, אין לנו מקור אחר בלעדיכם. צץ הצורך בפלוגות טכניות של מהנדסים, אמרו: מי בעל מקצוע בפינה זו של העולם אם לא אתם ? ואחרון אחרון - עלה הצורך בפלוגות להגנת הארץ, רגלים ותותחנים. אלמלא הישוב היהודי - ספק רב אם היו בכלל מגייסים בארץ פלוגות להגנתה. מכיוון שיסנו ישוב יהודי - הוחלט על הגיוס הזה. אבל מכיוון שהוא רק ישוב יהודי ועדיין איננו העם של ארץ-ישראל - ראו הכרח מדיני לגייס גם אחרים. אך כאן נקבע הדבר בקושפנקא של מלכות: הוכרז שהיחידות הן יחידות יהודיות. זו הייתה הכרה דה-פקטו של קיום העם היהודי כאן בארץ. עוד לא הגענו להכרה דה-יורה. אבל הדרך להכרה דה-יורה היא על-פני הכרה דה-פקטו. להכרה זו הגענו. ונקרא הדבר שיש לנו יחידות יהודיות, יהודיות לא רק בתיילים, כמו שהיה הצדוד העברי, יהודיות גם בקציניהן, ולא במקרה כי אם בשיטה קצינים מתוך המתנדבים עצמם. הקצינות היהודית - זהו עמוד שדרה כביר כוח לפלוגות שלנו. דווקא משום שהן מפורזות, דווקא משום שהן מפורזות - חשוב כל כך שבכל יחידה ויחידה יהיה עמוד שדרה יותר חזק,

עמוד שדרה יהודי. והאפשרות הזאת ניתנה לנו על ידי הקצינות היהודית. בהם, בקצינים היהודים, ז.א. בנו בעצמנו תלוי הדבר לעשות את עמוד השדרה הזה לעמוד שדרה צבאי ו לאוסי חזק מאד.

לא כל היחידות היהודיות זכו לשריון כזה, לשריון יהודי, כמו שזכו לתן פלוגות ה"באפס" הרגלים. היתה פלוגת , - היא היתה יהודית לכתחילה,

היא הוצאה מארץ=ישראל למצרים. והנה הגורל הצבאי החל לעשות שמות בפלוגה

הזאת. פיצלו אותה לשנים, הוציאו קבוצות-קבוצות מתוכה ופיזרו אותן בין יחידות

אחרות לרגל כל מיני צרכים עראיים חולפים. לא מינו לה קצינים יהודים, חוץ

מאחד, לא מינו לה סגנים יהודים, הכניסו לתוך הפלוגות האלה גם ערבים, חלה

ערבוביה גדולה. אבל ניתנה אפשרות - ושוב לא על ידי חוזה כתוב, לא על ידי

הכרה רשמית, אלא מתוך יצירת עובדות - ניתנה האפשרות לנציגות העם היהודי

לעמוד על המשמר ולטפל וזה היה זה סיפול עקשני מאד, אך הוא מוכרח היה להיות

גם סבלני מאד) בגורלן של הפלוגות האלה; ולאט-לאט, במשך הזמן, עלה הדבר להוציא

מתוכן את הלא-יהודים, לקבוע בהן את ההוריה היהודים המיוחדת, לכנס את פזוריהן,

להחזיר אליהן את כל אלה אשר הוצאו מתוכן, למנות קצינים יהודים, למנות סגנים

יהודים, להרים את הפלוגות לרמה יותר גבוהה של שירות.

היתה פלוגה אחת של מהנדסים, אשר משבע ברייתה היתה מעורבת, ועלה

הדבר - לאחר שנה שלמה שהיא נתקיימה כפלוגה מעורבת - לייחד אותה, להוציא

מתוכה את הערבים, ובעצם הימים האלה תוקמה עוד פלוגה של מהנדסים שהיא=לה=

אשר תהיה כולה יהודית.

ככוח מה נכבשו ההישגים האלה ? ככוח שתי הוכחות: א) הוכחה אחת,

כי לשם ליכודה הפנימי של הפלוגה, לשם כושר פעולתה, לשם הרגשתם הטובה של

החיילים, חשוב שהיא תהיה מעור אחד, ואמנם נוכחו לדעת, שהאנשים האלה אינם

סתם פלשתינאים, גם אינם רק פלשתינאים בני דת משה, שלא במקרה באו לארץ=ישראל,

לא במקרה התגייסו לצבא, אלא בעובדה באו לארץ כיהודים, התגייסו לצבא כיהודים,

וישרתו יותר טוב אם ישרתו כיהודים בתוך עמם. וייזכר כאן לבהה מפעלם של

הקצינים היהודים, בראש וראשונה של הקצין היושב אתנו כאן, המאיר אהרון,

המפקד היהודי הראשון של פלוגה יהודית, אשר ידע לצרף יחד עם כושר פעולה, משמעת ונאמנות של קצין בצבא הבריטי, גאון יהודי לאומי, הכרה לאומית ויכולת להסביר את הדבר הזה ולשכנע גם מפקדים יותר גבוהים. (ב) אבל עוד בגלל דבר אחד ניתנו לנו האפשרויות האלה - כאשר ידעו ויודעים שזקוקים לנו ועוד יזקקו לנו, ובאשר היו סבורים שיהוד של פלוגה, מינוי קצינים, יצירת הרגשה יותר טובה בפלוגה זו או אחרת - כל זה עלול לסייע לגיוס, כאשר מעונינים בגיוסנו. הא בוא תליא, אם לא נבייס לא נשיג. אבל ההישגים מוכרחים להביא לגיוס נוסף, ושוב - ע"י גיוס נוסף נגיע להישגים יותר גדולים.

הכמות כאן היא תנאי לאיכות. יש כיום פלוגות "באפס" בארץ, אשר הן מפוזרות ומפורדות, כל אחת עם בעיותיה. אבל אילו במקום 7 פלוגות היו לנו, נניח, 20 פלוגות "באפס" בארץ (אילו היתה הארץ מתמלאת פלוגות "באפס", אילו על כל הר ועל גבל בקעה היתה חונה פלוגה של "באפס" יהודים - היה כל האופי הסגנון של הפורמציה הזאת משתנה, היה נפתח פתח לריכוזן של פלוגות אלה לחטיבות יהודיות יותר גדולות, היה החותם שהן מטביעות על ארץ-ישראל, על מעמדן של הישוב היהודי בארץ, הרבה יותר בולט, הרבה יותר רחב.

כבר כיום הרבבה שלנו מבליטה את עצמה, מכריזה על עצמה. בכל מקום יודעים על קיומם, נתקלים בהם, פוגשים אותם - במצרים, כאן בארץ, בסוריה, במדבר המערבי, באיי הים התיכון, מחר אולי באירן, בדרך לרוסיה. אתם יודעים אולי שאחד החיילים היהודים מארץ-ישראל, אחד יוניחידים, נוכח בפגישה של הצבא הבריטי והצבא הרוסי באירן. כאחד החיילים הבריטיים הוא שייך לפלוגת המאותתים שהיא, מטבע עבודתה, מתפרדת במקומות שונים. אנשי הפלוגה הם תמיד כתנועה וכתנועה על פני מרחקים גדולים. והחייל הזה הארצישראלי נפגש שם באירן עם יהודים בתוך הצבא הרוסי, נפגש עם מפקד פלוגת טנקים, אשר יש לחשוד בו שלפני כעשרים שנה עמד בראש ~~ה~~ מפלגת נוער ציונית בעיר ואם בישראל ברוסיה, ויש לו מכרים בארץ והוא שאל עליהם. נתלכטו לתוך אוהלו של המפקד הזה כתריסר יהודים מתוך הפלוגה, והבחור שלנו נכנס לאוהל, נתן כבוד צבאי כראוי למאיור הסובטי, והמאיור אמר לו באידיש: אנחנו כאן יהודים, תשב אתנו, והחלו לחקור ולדרוש

מה ישנו בארץ=ישראל. נדמה לי שאחת השאלות הראשונות ששאלו היתה, אם יש כבר בארץ עשרים אלף יהודים. אחר כך שאלו אם יש טרקטורים ליהודים וכמה טרקטורים. אחר כך שאלו אם יש עתונות בארץ, והבחור הוציא עתון עברי מארץ=ישראל והראה אותו, והיו שם כאלה אשר ידעו להביט נכוחה בעתון זה, והיו בחורים צעירים אשר הפכו והפכו את העתון ולא ידעו. מי יודע איזה פגישות עוד נכונות לנו במידה שיתרחב גיוסנו.

הצורך בנו מוגבל רק במהלך המלחמה. אבל יכולים להגבירו כיום. לא אבוא למנות את כל הצרכים הממשיים, הדחופים, שאנו עומדים בפניהם: רגלים, הובלה, מהנדסים, ושוב חפריים. ומאחורי הצרכים האלה העומדים על סדר היום ניצבים צרכים נוספים. אם נגזר עלינו ללחם=עתה - (ואולי בזירה זו היא לכל משך המלחמה) שלא ללכד את הכוחות האלה לגדוד אחד יהודי גדול - אין לנו ברירה. אבל נשיג את ההבלטה, את ההערכה של עם יהודי נלחם, של ישוב נלחם, על ידי תוספת פלוגות על גבי פלוגות, על ידי הופעת הפלוגות האלה בכל השירותים, בכל החזיתות, על ידי ההרגשה אשר חשטרר בקרב האנגלים ובקרב האוסטרלים ובקרב הניו-זילנדים, כי העם היהודי הנהו בן ברית בפועל, לא רק בדפיקות לבו, בפעולות ידיו, באומץ רוחו, לא רק באיכות של היחידות האלה, אלא גם בכמות של רבים ובחסיכות מלוכדות בכל מקום ומקום, המופיעות בכל מקום כיהודים. הימים האלה הם ימי עצרת לגיוס. צבור של מתנדבים נתאסף כאן כאולם הזה, ישב כאן שני ימים בדיון. בדיון השתתפו עשרות חיילים מהפלוגות נזכיר גם זאת לברכה, שהסדרים והמושגים של הצבא שאנחנו נכנסנו לתוכו הם כאלה המאפשרים כינוס כזה, שחרור חיילים מעבודה לשם השתתפות בפעולת הסברה, המאפשרים דיון חפשי של חברים מגויסים מכבר עם מתגייסים עכשיו בכתלי האולם הזה, על רקע ובמסגרת של חיים יהודיים לאומיים. גם כאן יש הכרה בעובדת קיומנו, קיומנו המיוחד המסויים בארץ הזאת.

הצבור הזה אשר נתאסף כאן איננו משקף במידה שווה את כל חלקי הישוב. הרוב הגדול שבו בא מאותם המקומות, מאותן העמדות הישוביות שלנו, אשר טכל בחינה - מבחינה לאומית, מבחינת העבודה, מבחינת הבטחון, מבחינת השמירה על

עמדותינו המרכזיות הסריטוריאליזם בארץ - קשה ^{להס} יותר מאשר לחלקים אחרים של הישוב להוציא מתוכם מתנדבים. אבל מי שמאורגן יותר הוא נתבע יותר, הוא מוכרח להיענות יותר. אך לא על מנת שישאר לבדו. העיר הגדולה, המושבה הגדולה - מוכרחה לעשות את שלה. רבים מבניהם, אלפים על אלפים מבניהם נתנייסו, מלאו חובתם כאמונה, בהצטיינות, בכבוד רב. מטשטשים הגבולין, נופלות המחיצות בתוך יחידות הצבא, קמות אולי מחיצות חדשות; עברית^א לא עברית, נאמנות ציונית או לא נאמנות ציונית, חייל סתם או חייל הנושא בו את הכרת האחריות להופעתו של יהודי במדי צבא. אבל האחראים, העברים, הציונים - הם מכל השדרות, הם מכל חלקי הישוב, מהעיר כמו מהכפר. אך דרושה לנו גם כמות גדולה, והכמות היא בעיר. וזוהי התביעה הראשונה, אשר הישוב מוכרח להפנות את עצמו אליה. אבל לא די להיות טובע - כל אחד ואחד הוא גם נתבע. אנחנו לא נבצע את המפעל הזה של התנדבות הישוב אך ורק ע"י הטפה ותעמולה, אך ורק ע"י מופת של התנדבות. גם ע"י מופת בלבד לא נבצע. אין עם בעולם, בין כל העמים הנלחמים כיום, שאין בו חובת-צבא. גם באוסטרליה ובדרום-אפריקה - עצם הכניסה לצבא הוא ענין של חובה ולא של רשות. והנה גם כאן אנו נתבעים לקיים לחייב דברים, הניתנים יותר בנקל לאוטה כת-חורין השליטה על גורלה. אבל העובדה, שהדבר הזה קשה לנו יותר - אינה פוטרת אותנו מן החובה ומן האחריות.

נשמעו קולות בארץ של יהודים, הפוסלים את סמכותו של הישוב, פוסלים את סמכותו של העם היהודי לחייב לביוס, ולא רק לקרוא לביוס. ואלה אשר פסלו את העם היהודי ואת הישוב לתפקיד זה - הכשירו לתפקיד זה לגבי היהודים בארץ-ישראל את הממשלה הארצישראלית. היא תוכל לעשות זאת באופן צודק, היא זכאית לעשות זאת ולה חייבים במשמעת... הישוב היהודי איננו חי - לא חי בעבר ואיננו חי כיום ולא יחיה בעתיד - מפני הדברים ככה. - הישוב היהודי בראשיתו היה עובר של מדינה ועצר בקרבו תוכן ממלכתי: הוא חייב, הוא הקים לעצמו שלטון עצמי, ללא כל הכרה חיצונית, והשלטון העצמי הזה חייב; הוא יצא בתוכו משטר של בטחון, והמשטר הזה חייב. הוא יצר מערכת מוסדות, אשר אלמלא הממלכתיות

היהודית לא היתה להם כל זכות קיום. אין מוסדות כאלה לשום קהילה יהודית בעולם, אין מוסדות כאלה לשום ישוב גזעי מיוחד בתוך איזו מדינה, בתוך איזה מקום שהוא בעולם. זהו גורל קשה, כמובן, לבצע מפעל ממלכתי בלי כלים ממלכתיים. אבל זהו גורלנו. נישא אותו, נקיים אותו. אין לנו ברירה. ודאי, כל שאלות החיים היו לגמרי אחרות: שאלת האחדות בישוב, שאלת יחסי עבודה, שאלת המשמעת למוסדות המרכזיים, שאלת הקואופרציה בין מוסדות שונים -----

(המשן דברי מ. שרתוק ושומים ע"י א.כ.)